

*«Треба бігти з усіх ніг, щоб тільки
залишитися на місці,
а щоб кудись потрапити,
треба бігти як мінімум удвічі швидше»*

*«Аліса в країні чудес»,
Льюїс Керролл*

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

ХАРКІВСЬКИЙ ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОГО
РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

СПОСОБИ МИСЛЕННЯ

Ми вбираємо всю навколишню інформацію

Ми аналізуємо та критично оцінюємо отриману інформацію

ІНТУЇТИВНИЙ

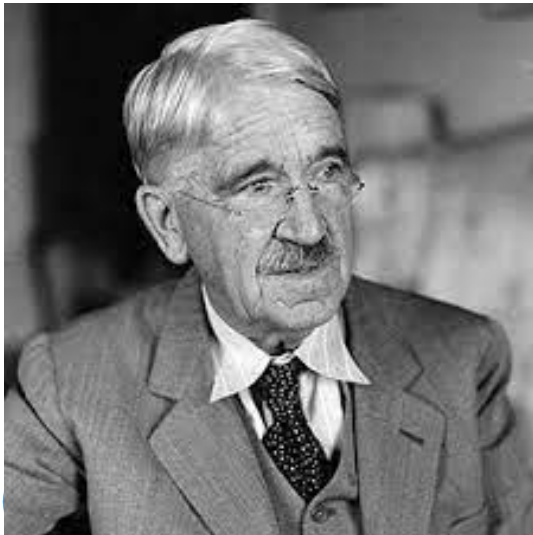
КРИТИЧНИЙ

ЩО ТАКЕ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ?

Критичне мислення – (дав.-гр. κριτική τέχνη – «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень.

Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення.

Критичне мислення – термін, який з'явився в науці завдяки філософу Джону Дьюї та його праці «Як ми думаємо» в 1910 році.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ — THE MUST

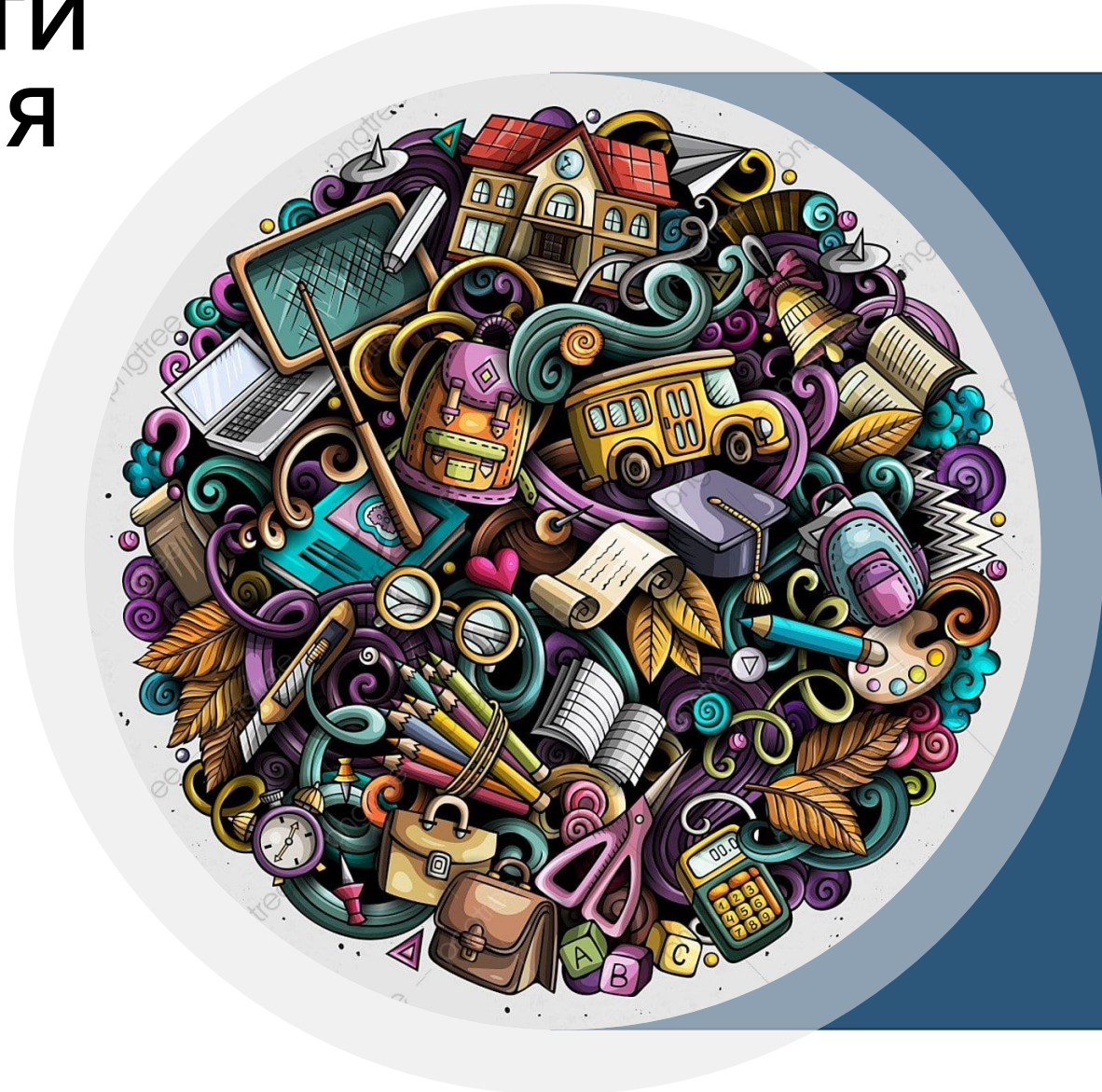
- ❖ Залишатися незашореним;
- ❖ дивитися на проблему з різних боків;
- ❖ відмовлятися від упереджень;
- ❖ формулювати думку;
- ❖ шукати підтвердження гіпотезам;
- ❖ перевіряти альтернативні точки зору;
- ❖ робити об'єктивні висновки.

ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

5-ти кроковий [метод](#)
від Саманти Агус

- ❖ Визнач проблему.
- ❖ Збери інформацію.
- ❖ Проаналізуй.
- ❖ З'ясуй наслідки.
- ❖ Вивчи альтернативи.

ОЗНАКИ ЛЮДИНИ, ЯКА МИСЛИТЬ КРИТИЧНО

- ❖ Відкритість до інших думок;
- ❖ компетентність;
- ❖ інтелектуальна активність;
- ❖ допитливість;
- ❖ незалежність мислення;
- ❖ вміння дискутувати;
- ❖ проникливість;
- ❖ самокритичність

ЯК НАВЧИТИ ШКОЛЯРІВ КРИТИЧНО МИСЛИТИ

Навчити молодших школярів мислити критично означає зацікавити, зосередити увагу на проблемі, вчити робити висновки та знаходити рішення. Для того, щоб кожна дитина могла розвинути свої можливості, необхідне розумне керівництво з боку вчителя.

ПОРАДИ ЩОДО НАВЧАННЯ КРИТИЧНО МИСЛИТИ

1. Починайте з питань

2. Створюйте та вирішуйте проблеми

3. Надавайте інформацію

4. Формуйте умови інформаційної свободи

5. Консультуйтеся із класиками

ПОРАДИ ЩОДО НАВЧАННЯ КРИТИЧНО МИСЛИТИ

6. Створюйте власну країну (проектна робота)

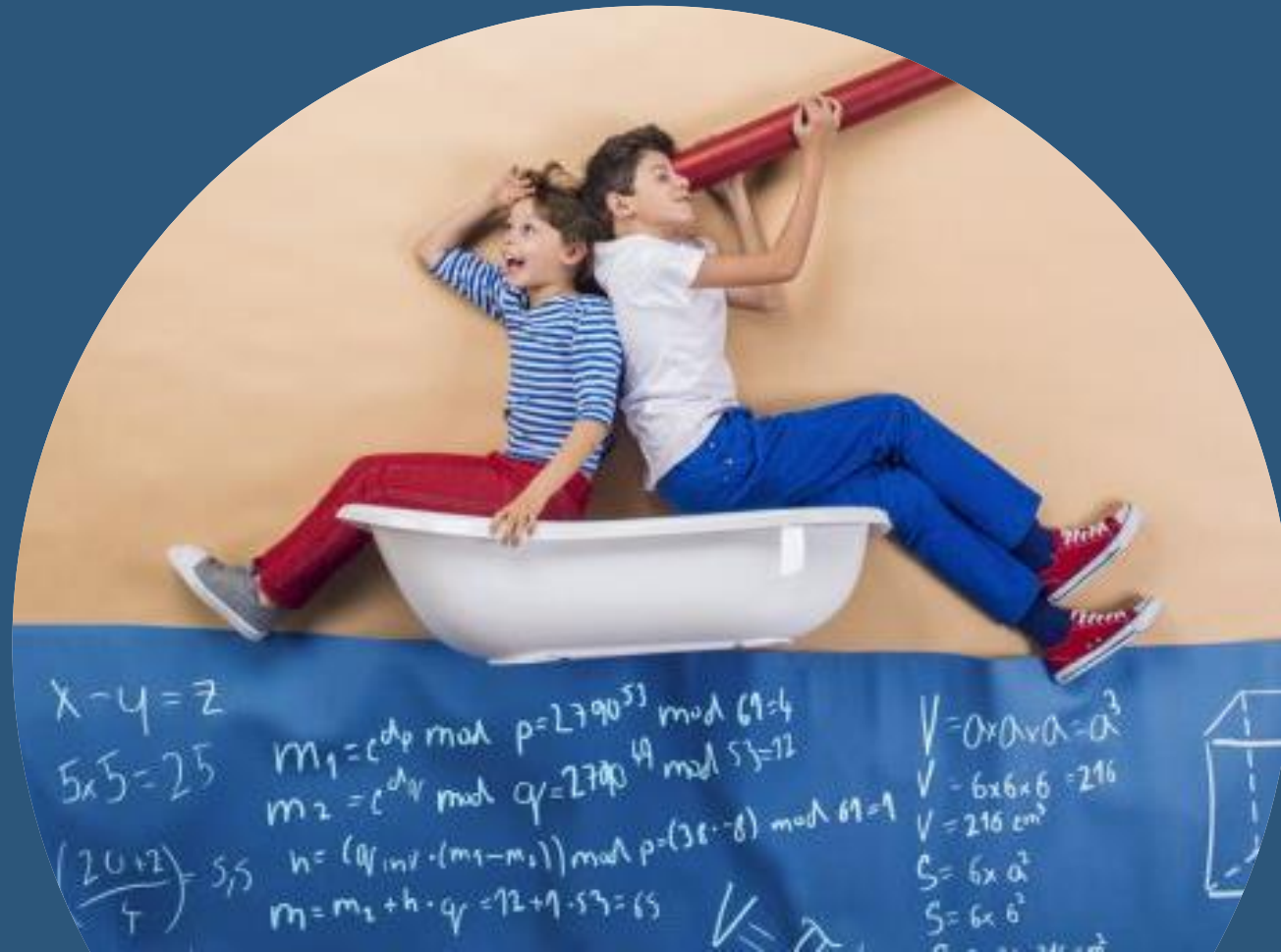
7. Використовуйте групову роботу

8. Грайте в ролях

9. Розставляйте пріоритети

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

ПРИЙОМ «ПЛАКАТ ДУМОК»

Мета прийому – залучити увесь клас до командної роботи та жвавої дискусії, не зчиняючи гомону в класі. Прийом передбачає проведення своєрідної дискусії між учнями, що відбувається в повній тиші, а всі цікаві думки й питання школярі записують на великому спільному плакаті.

Алгоритм

- Крок 1.** Оберіть певний матеріал у межах теми вивчення для «обговорення» школярами в мовчазній дискусії.
- Крок 2.** Об'єднайте учнів у команди.
- Крок 3.** Узгодьте правила оформлення плакату.
- Крок 4.** Розкажіть учням про формат роботи, роздайте завдання та виділіть час на виконання першого етапу.
- Крок 5.** Робота з аркушами інших груп.
- Крок 6.** Повернення до своїх аркушів.
- Крок 7.** Рефлексія

Результат роботи - створений візуальний звіт про думки та питання учнів, які можна обговорити на наступних уроках.

[Прийом критичного мислення «Плакат думок» \(osvitanova.com.ua\)](https://osvitanova.com.ua)

<https://vseosvita.ua/library/metod-rozvitku-kriticnogo-mislenna-plakat-dumok-433650.html>

<https://vseosvita.ua/news/pryiom-plakat-dumok-navchit-uchniv-dyskutuvaty-movchky-5218.html>

ПРИЙОМ «ЛОГІЧНИЙ ЛАНЦЮЖОК»

Мета прийому - допомагає структурувати великі обсяги інформації та виводити закономірності явищ і подій.

Алгоритм

Крок 1. Оголошення умов завдання.

Крок 3. Формування основи логічного ланцюжка.

Крок 4. Розшифровка ланок.

Крок 5. Опитування. Рефлексія.

Результат роботи - ланцюжок з фактів, пропозицій, слів, дат, правил, цитат у логічному або хронологічному порядку.

ПРИЙОМ «ДИСКУСІЙНЕ КАФЕ»

[Прийом критичного мислення «Дискусійне кафе» \(osvitanova.com.ua\)](https://osvitanova.com.ua)

Мета прийому – допомогти дітям вивчити та переосмислити історичну подію, біографію людини, мотивацію вчинків тощо.

Алгоритм

Крок 1. Роздайте «ролі» учням.

Крок 2. Кожен «персонаж» сам обирає собі команду однодумців. Клас об'єднується в групи 5-10 учнів у залежності від кількості дітей.

Крок 3. Учні презентують свого героя в дискусії.

Крок 4. Вчитель призначає дискусійне питання для подальшого обговорення.

Крок 5. Кожен захищає свою думку.

Результат роботи - відбувається усвідомлення першопричин, які вплинули на перебіг подій, причини вчинків персонажів або історичних постатей тощо.

ВПРАВА «АКВАРІУМ»

Мета прийому – в груповому обговоренні, що використовується при наявності двох точок зору, отримати більше знань про постать, ситуацію, конфлікт.

Алгоритм

Крок 1. Оберіть тему розмови.

Крок 2. Підготуйте кабінет. Поставте стільці посередині класної кімнати в коло, кількість стільців має дорівнювати кількості ролей.

Крок 3. Обговоріть норми та правила виконання вправи.

Крок 4. Об'єднайте клас у групи, речники яких сидять у колі. У процесі розмови будь-хто з команди може доторкнутись до плеча того, хто говорить, та зайняти його місце.

Крок 5. Опитування. Школярі можуть оцінити свою роботу та внесок однокласників у розвиток дискусії.

Результат роботи - учні мають переосмислити свої аргументи, або ж продовжити відстоювати власні переконання.

Вправа «Акваріум»

ПРИЙОМ «МОЗАЇКА»

Приєм «Мозаїка»

Мета прийому – допомогти школярам зрозуміти та запам'ятати інформацію з певної теми, окремого матеріалу, що дозволить згодом поділитися набутими знаннями з однокласниками.

Алгоритм

Крок 1. Оберіть матеріал для вивчення.

Крок 2. Об'єднайте клас у експертні групи, для кожної з них визначте завдання.

Крок 3. Робота у групах. Збір інформації про об'єкт.

Крок 4. Навчання. Обрані експерти по черзі представляють інформацію, в цей час слухачі роблять нотатки.

Крок 5. Роздуми щодо отриманої інформації. Систематизація всіх отриманих знань.

Результат роботи - члени кожної малої групи, перетворюються на експертів з певного фрагмента теми, що вивчається. Розвиток навички співпраці.

ВПРАВА «БАРОМЕТР»

Мета методу – демонстрація різних перспектив, навчання веденню дискусії, висловлюванню своєї думки.

Крок 1. Підготовка простору.

Крок 2. 2. Оголошення умов.

Крок 3. Озвучування теми бесіди.

Крок 4. Формулювання думок.

Крок 5. Вибір позиції.

Крок 6. Пояснення вибору.

Крок 7. Підбиття підсумків.

Результат роботи – клас має вишикуватись біля умовних позначок, що відповідають їх позиції стосовно певного проблемного питання.

[Вправа «Барометр»](#)

<https://medialiteracy.org.ua/barometr-zajmayemo-pozytsiyu-shhodo-spirnyh-pytan/>

МЕТОД «ШІСТЬ КАПЕЛЮХІВ»

Мета методу – навчити учнів розглядати одну й ту ж проблемну ситуацію з 6 незалежних одна від одної точок зору; сформулювати найбільш повне уявлення про предмет дискусії та на логічному й емоційному рівнях оцінити здобуту інформацію.

Алгоритм методу

Крок 1. Учитель створює групи учнів відповідно до кольору кожного з 6 капелюхів.

Крок 2. Учитель формулює проблемне питання та встановлює регламент для його обговорення в групах учнів та пропонує кожній групі одягнути капелюхи свого кольору.

Крок 3. Учитель пропонує кожній групі учнів висловити своє ставлення до проблемного запитання.

Крок 4. Учні формулюють загальний висновок щодо дискусійного питання, визначають переваги та недоліки здобутої інформації.

Результат роботи – 6 незалежних одна від одної позицій груп учнів щодо вирішення проблемного питання.

[«Шість капелюхів»](#)

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ГРУП

- **Білий капелюх** – факти, цифри, відомості, статистика – констатація без оцінювання;
- **жовтий капелюх** – оптимістичні, позитивні сторони, вміння побачити добре в будь-якій ситуації – оптимістичне мислення;
- **чорний капелюх** – критика, негативні сторони ситуації – критичне мислення;
- **червоний капелюх** – емоції, почуття, передчуття, визначення здібностей, на розвиток яких вплинула ситуація, що розглядається – емоційне мислення;
- **зелений капелюх** – творчість – презентація ситуації у формі вірша, пантоміми, гуморески і т.п. – креативне, творче мислення;
- **синій капелюх** – значимість ситуації, її завуальовані сторони, життєвий урок, що з неї випливає – продуктивне управління процесом мислення.

[Метод "шість капелюхів"](#)

[Фрагмент уроку з використанням методу «Шість капелюхів»](#)

Сократівське опитування

https://svitliteraturu.com/board/innovaciyi/sokrativske_opituvannja/2-1-0-330

http://psychologis.com.ua/metod_sokratazpt_sokratovskiy_dialog.htm

Мета прийому – виявлення ідей, дослідження контексту, формулювання точки зору.

Питання, що ставляться під час застосування методу:

1. Запитання для пояснення.
2. Запитання з припущеннями.
3. Запитання, що визначають факти, причини й докази.
4. Запитання, що досліджують висновки та результати.

Результат роботи – редукований, добре організований діалог з перехопленням ініціативи. Співрозмовник приходить до істини сам (хоча й з вашою допомогою).

ПРИЙОМ «СОКРАТІВСЬКЕ ОПИТУВАННЯ»

Погодження

Сумнів

Аргументація

Висновок

ПРИЙОМ «FISHBONE»

Мета прийому – навчити учнів аналізувати текст, розрізняючи факти й думки, причини й наслідки, робити висновки на основі проведеного аналізу.

Алгоритм

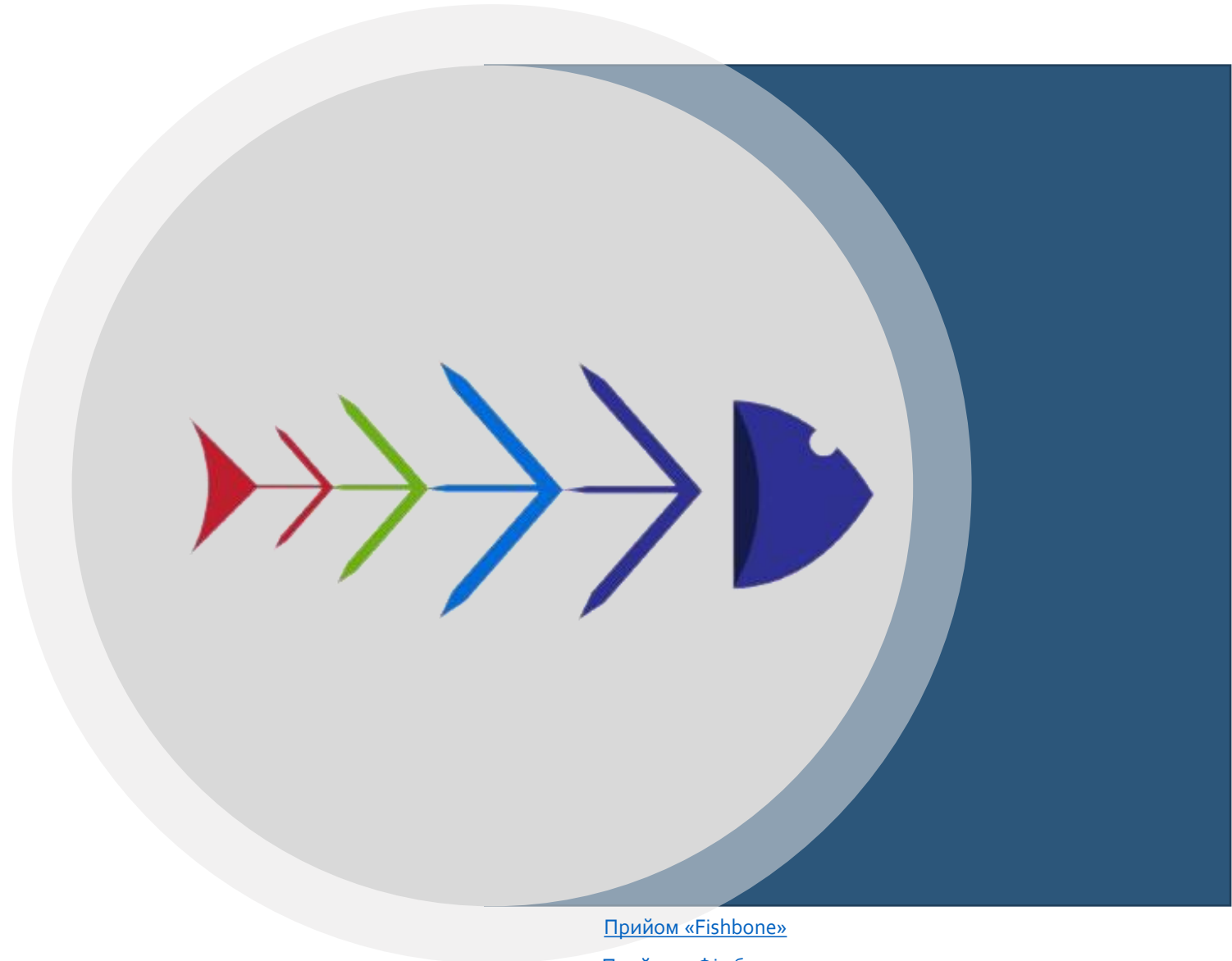
Крок 1. Під час обговорення намалюйте на дошці зображення риб'ячого скелета.

Крок 2. У голові скелета запишіть проблему.

Крок 3. На верхніх кісточках зазначте причини виникнення проблеми, на нижніх впишіть факти, що підтверджують наявність сформульованих причин.

Крок 4. У риб'ячому хвості запишіть висновок міркувань.

Результат роботи – структура, яка дозволяє наочно визначити в процесі аналізу причини конкретних подій, явищ, проблем і відповідні висновки або результати обговорення.

[Прийом «Fishbone»](#)

[Прийом «Фішбоун»](#)

[Прийом «Фішбоун»: як ефективно використати](#)

ПРИЙОМ «ЗаХід» (З-Х-Д)

Мета прийому – навчити учнів графічної організації, логічного та змістового структурування матеріалу, формулювання запитань, аналізування змін і результатів уроку.

Алгоритм

Крок 1. Укладіть таблицю із трьох колонок:

ЗНАЮ	ХОЧУ ДІЗНАТИСЯ	ДІЗНАВСЯ

Крок 2. До ознайомлення зі змістом теми або текстом заповніть першу колонку «Знаємо».

Крок 3. Сформулюйте запитання, що ще з цієї теми ви хочете дізнатися, запишіть ці запитання в другу колонку таблиці «Хочемо дізнатися».

Крок 4. Після ознайомлення з текстом або наприкінці уроку заповніть третю колонку таблиці «Дізналися».

Крок 5. Зробіть підсумки роботи, зіставляючи зміст колонок.

Результат роботи – укладена таблиця «З-Х-Д».

КУБИК БЛУМА

Мета методу – навчити класифікувати навчальний матеріал за таксономією Блума в 6 рівнів: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

Алгоритм

Крок 1. Використовується куб достатнього розміру, на гранях якого записані завдання, які учням потрібно виконати.

Крок 2. Учитель передає кубик учневі. На грані вказане завдання, яке повинен виконати учень.

Результат роботи – 6 зв'язних відповідей до 6 завдань кожної з граней куба.

Завдання:

1. Назвіть, опишіть предмет, явище. (Який предмет, явище? Якими якостями володіє (колір, форма, розмір...);
2. Порівняйте (На що схожий і на що не схожий);
3. Назвіть асоціацію (З чим пов'язаний? Про що нагадує? Який образ викликає?);
4. Проаналізуйте (Як зроблений, з чого складається);
5. Застосуйте (Що можна з ним робити? Як його можна використовувати?);
6. Оцініть: сформулюйте аргументи «за» та «проти», розкажіть, як ви до цього ставитесь.

СЕНКАН

С е н к а н

ЩО ТАКЕ СЕНКАН?

Сенкан

Мета прийому – навчити учнів знаходити в інформаційному матеріалі найсуттєвіші елементи, робити висновки та коротко їх формулювати.

Алгоритм

Крок 1. Запишіть у першому рядку поняття, якому присвячений вірш, зазвичай іменник.

Крок 2. Запишіть у другому рядку два прикметники, що визначають цей іменник та описують ваше уявлення про нього.

Крок 3. Запишіть у третьому рядку три дієслова, що показують, що «робить» поняття або що з ним відбувається.

Крок 4. Запишіть у четвертому рядку фразу з чотирьох слів, що передає ваше ставлення до поняття (може бути в формі запитання-звернення).

Крок 5. Запишіть у п'ятому рядку одне-два слова-синоніми, або речення з п'яти слів, у якому ви висловлюєте свої почуття, асоціації, пов'язані з цим поняттям.

Результат роботи – неримований п'ятирядковий вірш, написаний за певними правилами, який передає наші враження від чогось нового.

ПРИЙОМ «БІНОМ ФАНТАЗІЇ»

Мета прийому – стимулювання творчої діяльності учнів.

Алгоритм

Крок 1. Постановка мети (створення нового або вдосконалення наявного об'єкта; отримання ідеї для написання фантастичного оповідання).

Крок 2. Вибір двох слів, не пов'язаних між собою за змістом.

Крок 3. Складання (*Запис*) можливих поєднань цих слів за допомогою схем прийменників і зміни відмінкових закінчень.

Крок 4. Розгляд отриманих поєднань, їх оцінка та відбір найбільш корисних для реалізації або найцікавіших для написання розповіді.

Крок 5. Малювання ілюстрацій, виготовлення виробів і т.д. практична демонстрація прийому та коментарі до нього.

Результат роботи – створення певної історії з оригінальним сюжетом.

[Біном фантазії](#)

[Ігри від Джанні Родарі для розвитку фантазії](#)

ПРИЙОМ «ДІАГРАМА ВЕННА»

<https://osvitoria.media/experience/4-metody-rozvytku-krytychnogo-myslennya-u-pochatkovij-shkoli/>

Мета прийому – навчити учнів знаходити спільні та відмінні ознаки предметів, явищ, процесів навчання.

Алгоритм

Крок 1. Учитель об'єднує учнів у пари й дає завдання заповнити діаграму Венна.

Крок 2. Учні будують два або три великі круги, які частково накладаються один на один так, щоб посередині утворився спільний простір, у якому міститиметься інформація, властива обом або трьом предметам (явищам, процесам), які порівнюються. Учні укладають список ознак кожного предмета (явища, процесу). Спільні ознаки учні вписують у спільну частину кругів, а відмінні – у відповідні круги.

Крок 3. Учасники об'єднуються в малі групи по 4 особи, порівнюють та доповнюють свої діаграми або вчитель перевіряє їх фронтально.

Результат роботи – структура у вигляді 2-3 кругів, яка графічно відображає спільні та відмінні ознаки предметів, явищ, процесів навчання.

Мета прийому – навчити учнів виділяти головне, аналізувати, структурувати інформацію, а також наочно зображувати смислові зв'язки між ключовим поняттям та його ознаками

Алгоритм

Крок 1. Виділити ключове поняття (іменник) або словосполучення, від якого будуватиметься денотатний граф.

Крок 2. Дібрати дієслова, що описують найбільш важливі процеси, що відбуваються з обраним поняттям.

Крок 3. До кожного дієслова добираються допоміжні іменники, які пояснюють зміст дієслів.

Крок 4. Будуючи кожен рівень графа, необхідно співвідносити кожне слово «гілки» з ключовим з метою виключення будь-яких невідповідностей чи протиріч.

Результат роботи – створення блок-схеми, що описує поняття, розкриваючи його ключові аспекти. Головний принцип схеми – чергування іменників і дієслів, які відгалужуються від головного поняття-іменника та невід'ємно з ним пов'язані.

ПРИЙОМ «ДЕНОТАТНИЙ ГРАФ»

[Прийом критичного мислення «Денотатний граф»](#)

<https://naurok.com.ua/mayster-klas-rozvitok-kritichnogo-mislennya-uchniv-u-procesi-navchannya-152113.html>

<https://ir-mm.ru/denotatnyj-graf-primery-primeneniya/>

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Етап уроку	Назва методів і прийомів	Уміння, що розвиваються в процесі застосування визначених методів і прийомів
1. Етап актуалізації знань та мотивації навчальної діяльності учнів	асоціативний кущ, займи позицію, кластер, кошик ідей, кубування, мозковий штурм, правильні та хибні висловлювання, ромашка запитань Блума, таблиця «З-Х-Д»	концентрація уваги учнів на проблемі, розвиток пізнавального інтересу до нової теми, розвиток умінь аналізувати інформацію з різних джерел, зіставляти її, порівнювати, класифікувати
2. Етап сприймання й осмислення навчального матеріалу в процесі практичної діяльності	асоціативний кущ, бортовий журнал, двосторонній щоденник, дерево передбачень, займи позицію, кластер, концептуальна таблиця, кошик ідей, кубування, метод 6 W, мозковий штурм, навчаючи – вчуся, правильні та хибні висловлення, прес, таблиця «З-Х-Д», Т-таблиця, «Фішбоун», Шість капелюхів	розуміння учнями змісту їхньої діяльності, розвиток уміння робити логічні умовиводи на основі самостійного синтезу отриманої інформації, узагальнювати, формулювати самостійні судження й будувати переконливу аргументацію
3. Етап консолідації знань, умінь і навичок	асоціативний кущ, бортовий журнал, двосторонній щоденник, діаграма Венна, займи позицію, картографування тексту, кластер, концептуальна таблиця, кошик ідей, кубування, метод ПМЦ, метод 6 W, правильні та хибні висловлення, прес, РОФТ, сенкан, таблиця «З-Х-Д», Т-таблиця, метод «Фішбоун», читання з маркуванням тексту, прийом «INSERT», Шість капелюхів	уміння узагальнювати вивчений матеріал, основні ідеї, самостійно інтерпретувати визначені ідеї, обмінюватися думками, виявляти особисте ставлення до окреслених проблем, здійснювати рефлексію, самооцінювання та коригування пізнавальної діяльності

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Вміння критично мислити вважають найпотрібнішою навичкою майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА:

Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль, 2005.

Кредит недовіри: як підвищити якість життя за допомогою критичного мислення

<https://mind.ua/publications/20180022-kredit-nedoviri-yak-pidvishchiti-yakist-zhittya-za-dopomogoyu-kritichnogo-mislennya1>.

Кейсбук методів і прийомів технології розвитку критичного мислення в Новій українській школі

<file:///C:/Users/Asus/Downloads/casebook.pdf>

Розвиток критичного мислення учнів початкової школи в умовах сучасного медіасередовища

http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/13142/Svirshko_pedfak_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Розвиток критичного мислення в учнів початкових класів на уроках математики

http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2797/1/%d0%9d%d0%97%e2%84%963_2022%20%282%29-38-45.pdf

Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку) <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>

[Медіазнайко \(aur.com.ua\)](http://aur.com.ua)

[Тренінг "Прийоми розвитку критичного мислення в учнів початкових класів" \(naurok.com.ua\)](http://naurok.com.ua)

[Презентація "Стратегії критичного мислення" \(naurok.com.ua\)](http://naurok.com.ua)

[9 практичних порад, як навчити дітей критично мислити — Журнал «На Урок» \(naurok.com.ua\)](http://naurok.com.ua)

[Впровадження технологій критичного мислення в НУШ на уроках української мови \(naurok.com.ua\)](http://naurok.com.ua)

[Збірка творчих та інтелектуальних ігрових занять у 1 класі для розвитку критичного мислення \(naurok.com.ua\)](http://naurok.com.ua)